

KOMUNIKACIJA APIE PATIRTAS POLITINES REPRESIJAS ŠEIMOJE: TARPGENERACINIS ASPEKTAS

Ieva Vaskelienė¹, Evaldas Kazlauskas, Danutė Gailienė, Vėjūnė Domanskaitė-Gota

Vilniaus universitetas, Lietuva

Santrauka. Tyrimo tikslas – atskleisti komunikacijos šeimoje apie tėvų patirtas politines represijas (tremtis ir politinius įkalinimus) per sovietinę okupaciją Lietuvoje ypatumus. Remdamiesi psichotraumatologijos tyrimų duomenimis, kėlėme prielaidą, kad komunikacijai apie tėvų trauminius išgyvenimus būdingas vengimas kalbėti šia tema ir neigiamas pokalbių poveikis antrajai kartai. **Metodika.** Tyrime dalyvavo 145 antrosios kartos atstovai, kurių bent vienas iš tėvų turi oficialų nukentėjusiojo nuo sovietų politinių represijų statusą. Kiekvienas iš jų užpildė paštu gautą autorių sudarytą klausimyną. Klausimyne buvo prašoma nurodyti demografinius duomenis ir atsakyti į atvirus klausimus apie komunikaciją su tėvais jų patirtų politinių represijų tema. Atlikta atsakymų į atvirus klausimus teminė analizė. **Rezultatai, išvados.** Antroji karta apie tremtis ir įkalinimus sužinojo vaikystėje iš savo tėvų. Daliai tyrimo dalyvių šie atsiminimai buvo įdomūs, turėjo teigiamą poveikį, pavyzdžiui, skatino didžiulis tėvais, kitiems tyrimo dalyviams tėvų represijų tema buvo skaudi, kėlė neigiamus jausmus (baimę, pyktį). Komunikacijai represijų tema būdingas vengimas kalbėti ir paslapties motyvas, kuriuos iš dalies lėmė sovietinio režimo socialinės ir politinės aplinkybės.

Pagrindiniai žodžiai: trauma, sovietų politinės represijos, antroji karta, komunikacija.

ĮVADAS

Sukrečiantys gyvenimo įvykiai, psichologinės traumos gali daryti ilgalaikį poveikį ne tik patiems nukentėjusiesiems (Maercker, Schützwohl, 1997; Major, 2003; Gailienė, Kazlauskas, 2005; Trappler, Cohen, Tulloo,

¹ Susirašinėjimui: Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra, Vilniaus universitetas, Universiteto g. 9/1-202, LT-01513, Vilnius, el. paštas: ieva.vaskeliene@gmail.com.

2007), bet ir tiesiogiai trauminių išgyvenimų nepatyrusiems jų šeimos nariams (Major, 1996; Yehuda et al., 1998; Dekel, Zahava, 2006). Sveikatai ir gyvybei pavojingi įvykiai ar situacijos netiesiogiai paveikia sutuoktinius, vaikus, kitus artimuosius. Psichotraumatologijoje žinomas antrosios kartos fenomenas: tėvų traumos paveikia jų suaugusių vaikų, kurie patys nepatyrė šių traumų, psichinę sveikatą ir savijautą. Studijos parodė, kad antroji karta gali būti labiau sutrikusi, dažniau nei palyginamoji grupė turėti potrauminio streso sutrikimą ir kitų psichologinių sunkumų (Yehuda et al., 1998). Holokausto aukų antroje kartoje nustatyta daugiau depresinių sutrikimų, daugiau nepasitikėjimo, būdingas didesnis nerimas, kaltės jausmai, sunkumai išreikšti emocijas ir psichosomatiniai nusiskundimai (Felsen, 1998). Vis dėlto šis poveikis vertinamas nevienareikšmiškai. Vėlesni holokausto antrosios kartos tyrimai, ypač atlikti neklinikinėse imtyse, ir jų metaanalizės nepatvirtina psichopatologinio transgeneracinio poveikio, kuris buvo aprašytas anksčiau (Major, 1996; Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Sagi-Schwartz, 2003). Daroma išvada, kad tėvų trauminė patirtis gali turėti ne psichopatologinį, bet kitokį, psichologinį, poveikį.

Viena iš galimų reikšmingų psichologinių pasekmių yra sutrikdytas antrosios kartos bendravimas su tėvais politinių represijų tema: komunikuojant dažna tyla, vengiama kalbėti (Danieli, 1998). Komunikacija gali pasižymėti tuo, kad šeimose atvirai neaptariama trauminė tėvų patirtis (Major, 1996). Dėl šio ypatumo šeimoje gali sutrikti tarpusavio santykiai ir kilti emocinė įtampa (Brown, 1998; Wiseman et al., 2002). Kai tėvai nepaaiškina savo nuotaikų pokyčių, liūdesio ir gedulo reakcijų, trauminis patyrimas gali būti perduodamas per netiesioginę komunikaciją (Starman, 2006). Kita vertus, pernelyg dažnas ir įkyrus kalbėjimas, ypač kai atsiminimai yra gąsdinantys ir kupini nuoskaudos, taip pat gali daryti neigiamą poveikį (Baranowsky et al., 2006). Kartais sutrikusi komunikacija traumų tema šeimoje gali paskatinti perdėtai globėjišką antrosios kartos santykį su tėvais ir sukelti sunkumų išreikšti savo pačių norus bei jausmus (Brown, 1998).

Daugiausia tarpgeneraciniai psichologinių traumų tyrimai vykdyti analizuojant išgyvenusių holokaustą (Danieli, 1998). Mūsų žiniomis, vienintelė iki šiol sovietų represijų padarinių tarpgeneracinė studija atlikta Rusijoje (Baker, Gippenreiter, 1998). K. G. Becker ir

J. B. Gippenreiter (1998) studijoje, į kurią buvo įtraukta 50 sovietų represijų trečiosios kartos palikuonių, nustatė, kad J. Stalino vykdytos represijos paveikė ir trečiąją kartą. Pastebėta, jog tie trečiosios kartos atstovai, kurie galėjo išlaikyti ryšį su šeimos traumine patirtimi, t. y. žinojo, kalbėjo ir domėjosi tuo, kas nutiko jų seneliams, kurie sugebėjo rasti represijų patyrimo teigiamų aspektų, turėjo mažiau psichologinių ar socialinių sunkumų, pvz., jautė didesnę pasitenkinimą savo gyvenimu. Ši studija yra bandomoji, ir kol kas trūksta išsamesnių įžvalgų ir koncepcijų sovietų represijų poveikio tema.

Lietuvoje nuo sovietų ir nacių okupacijų metu vykdytų represijų nukentėjo apie 33 % Lietuvos gyventojų (Kuodytė, 2005). Daugiau nei 50 metų truko sovietinė okupacija, kurios metu žmonės buvo tremiami, įkalinami, persekiojami dėl politinių ar socialinių priežasčių. Pasibaigus masiniams trėmimams, visuomenėje vyravo baimė, nepasitikėjimas, įtarumas. „Tautos prieš“ statusas, tekęs politiniams kaliniams ir tremtiniams, neigiamai veikė jų artimųjų, pirmiausia sutuoktinių ir vaikų, psichosocialinę adaptaciją, galėjo tapti jų tolesnio persekiojimo priežastimi (Gailienė, 2008).

Šioje studijoje, tyrinėjant ilgalaikes politinių represijų pasekmes, siekiama atsakyti į klausimą, kokie yra tarpgeneraciniai komunikacijos represijų tema ypatumai. Kaip ilgalaikis poveikis įvardijamos represijų pasekmės, kurios trunka ilgiau nei kelis dešimtmečius ir paliečia kelias kartas. Remiantis psichotraumatologijos tyrimais galima kelti prielaidą, kad kalbėjimui represijų tema bus būdingos vengimo reakcijos ir neigiamas emocinis pokalbių poveikis. Vis dėlto manome, jog komunikacijos specifiką Lietuvos populiacijoje galėjo sąlygoti ne tik psichologiniai traumos ypatumai, bet ir tuomečio režimo socialinės bei politinės aplinkybės. Analizuojant verbalinę komunikaciją represijų tema, pasirinktas kokybinis tyrimas. Antrosios kartos psichologinių tyrimų Lietuvoje nėra, vienareikšmiškai remtis kitų šalių patyrimu negalima, todėl kokybinis metodas leidžia susidaryti platesnį ir išsamesnį vaizdą. Tai yra vienas iš ilgalaikio sunkių traumų poveikio tyrimo etapų: gali būti, kad šiame tyrime iškeltos prielaidos padės ieškoti reikšmingų veiksnių, turinčių įtakos antrosios kartos savijautai.

METODIKA

Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo 145 antrosios kartos atstovai. Pagrindiniai tyrimo dalyvių atrankos kriterijai: 1) tėvai, oficialiai remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais, yra pripažinti nukentėjusiais nuo sovietinių politinių represijų – politiniai kaliniai ar tremtiniai, 2) patys nėra tiesiogiai nukentėję nuo politinių represijų, 3) yra pilnamečiai. Tyrimė dalyvavo 51 (35 %) vyras ir 94 (65 %) moterys (vidutinis amžius – 45 metai), dauguma iš jų (69 %) gyvena susituokę, turi aukštesnįjį arba aukštąjį išsilavinimą (81 %).

Tyrimo procedūra ir metodas

2000–2003 m. Vilniaus universitete buvo atliktas išgyvenusiųjų sovietų politines represijas, t. y. pirmosios kartos, tyrimas (Gailienė, Kazlauskas, 2005). Norint įvertinti ilgalaikį politinių represijų poveikį ir apklausti antrąją kartą, susisiekti su pirmojo tyrimo dalyviais, t. y. tėvais, ir paprašyta jų suaugusių vaikų kontaktų. Gavus vaikų, t. y. antrosios kartos, kontaktus, su jais buvo susisiekti telefonu ir pakviesta dalyvauti tyrimė. Sutikusiems dalyvauti paštu buvo išsiųstos tyrimo anketos, kurių sugrįžo apie 48,3 %. Tyrimas atliktas 2006–2008 m.

Išsiųstoje autorių sudarytoje anketoje tyrimo dalyvių buvo prašoma nurodyti pagrindinius demografinius duomenis (lytį, amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą) ir atsakyti į atvirus klausimus apie tėvų politines represijas: kada ir kaip antroji karta sužinojo apie tėvų represijas, kokie buvo pokalbiai šia tema ir kaip šie pokalbiai veikdavo pašnekovus, kaip represijos paveikė tėvus ir pačius respondentus, kokių sunkumų ir apribojimų tiriamieji patyrė dėl tėvų represijų. Užpildę anketą, tyrimo dalyviai turėjo įdėti ją į papildomai atsiųstą voką su atgaliniu adresu ir pašto ženklų bei išsiųsti tyrėjams.

Gauti tiriamųjų atsakymai į atvirus klausimus buvo analizuojami teminės analizės metodu (Boyatzis, 1998; Braun, Clarke, 2006). Teminę analizę sudarė tokie žingsniai:

1. Du ekspertai susipažino su duomenimis – keletą kartų individualiai skaitė tiriamųjų atsakymus į anketoje pateiktus klausimus. Šiame etape buvo iškeltos pirminės idėjos, galimos atsakymų temos.

2. Kiekvienas atsakymas buvo analizuojamas ir apibendrinamas, sukurti pradiniai kodai. Sukodavus visus atsakymus, aptarti nesutampantys pradiniai kodai, ir buvo įvesti bendri kodai.

3. Kodai buvo apibendrinti ir sujungti į grupes – temas. Buvo įvardyti temų pavadinimai ir sukurta kodavimo sistema.

4. Tiriamųjų atsakymai buvo sukoduoti pagal sudarytą kodavimo sistemą.

5. Buvo peržiūrėti nesutampantys ekspertų vertinimai, atsakymai buvo galutinai priskirti vienai iš labiausiai tinkančių kategorijų.

Kodai sukurti induktyviuoju būdu, t. y. remiantis surinktais duomenis ir nesilaikant išankstinių teorinių prielaidų. Šiame straipsnyje analizuojama duomenų dalis, susijusi su komunikacija. Teminės analizės metodu buvo išskirti šie pokalbių aspektai: kada antroji karta sužinojo faktą apie tėvų tremtį ar įkalinimą, koks buvo pokalbių apie tėvų patirtį pobūdis ir kokį poveikį šie pokalbiai darė, ar represijų tema šeimoje buvo paslaptis. Toliau pateikiami atitinkami analizės metu gauti rezultatai.

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Atlikus atsakymų į atvirus klausimus teminę analizę nustatyta, kas būdinga tėvų ir vaikų pokalbiams tremties ar įkalinimo dėl politinių priežasčių tema.

Faktas apie tremtį ar politinį įkalinimą

Tiriamieji teigė, kad apie tai, jog jų tėvai buvo ištremti ar kalėjo dėl politinių motyvų, sužinoję vaikystėje: ankstyvojoje vaikystėje, kai tik galėjo tai suvokti; žinoję visą laiką; kai pradėjo eiti į mokyklą ar pan. Pavyzdžiui: „Tiksliai nežinau kada – žinojau visada (nuo vaikystės) – tai nebuvo paslaptis šeimoje.“ (Nr. 439, 32 m. vyras). Šią tendenciją – apie tėvų patirtus sunkumus, susijusius su politinės sistemos pokyčiais, sužinoti vaikystėje – nustatė ir kitų studijų autoriai (pvz., Major, 1996a). Apie šią patirtį vaikai išgirdavo iš savo tėvų pasakojimų.

Kita dalis tiriamųjų nurodė, kad apie tai sužinojo paauglystėje, kartais visai netikėtai, pavyzdžiui, suradę tėvų įkalinimo dokumentus: „...turėdama 24 metus radau tėvo dokumentus (teismo nuosprendį, amnestijos

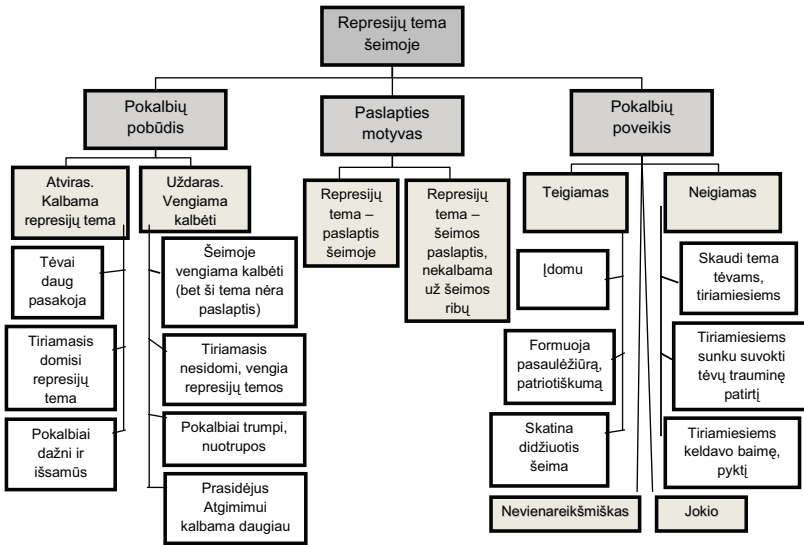
pažymą)“ (Nr. 148, 44 m. moteris) arba tik suaugę, – taigi šiais atvejais šeimoje visai nekalbėta apie tėvų patirtį, ji buvo slepiama nuo antrosios kartos. Gebėjimas įvardyti ir pasidalyti traumine patirtimi su artimaisiais yra traumų įveikos teigiamas veiksnys, rodantis, jog šis patyrimas buvo integruotas į asmens ir kartu – šeimos gyvenimo istoriją. Negalėjimas pasidalyti sunkiais išgyvenimais neleidžia sulaukti socialinės paramos (Gailienė, 2008).

Pokalbių sovietinių represijų tema pobūdis

Asmenys, patyrę tremtį, įkalinimus ar kitaip represuoti dėl politinių motyvų, antrajai kartai savo patirtį perdavė dalydamiesi atsiminimais, pamokymais, palyginimais. Vertinant komunikacijos represijų tema pobūdį, galima išskirti dvi išryškėjusias atsakymų grupes (1 pav.). Pirma, šia tema kalbama, t. y. ji atvira ir neslepiama nuo vaikų. Kai kuriais atvejais tėvai daug ir detalai pasakoja, prisimena savo išgyvenimus, kai kuriais – pats tiriamasis domisi, klausinėja tėvų, ieško papildomos informacijos. Šiai grupei priskiriami ir tokie atsakymai, kai tiriamasis teigė, jog pokalbiai būdavo dažni ir išsamūs.

Vertinant pokalbių atvirumą ir dažnumą, minimas neigiamas poveikis – perdėtas detalus kalbėjimas, keliantis emocinę įtampą, pavyzdžiui: „Pokalbiai buvo atviri. Labai daug pasakodavo, kaip buvo sunku išgyventi <...> Buvo skaudu girdėti, kokius vargus jiems teko išgyventi tremtyje.“ (Nr. 300c, 37 m. moteris). Antra vertus, tokia antrosios kartos analizė leidžia kelti prielaidą, kad kai kuriais atvejais išsamūs pokalbiai gali daryti teigiamą poveikį tiriamųjų asmenybei: „Gražių prisiminimų buvo ne mažiau nei sunkių. Viskas jungėsi į vientisą paveikslą, kuriame buvo ir juodo, ir balto. Iš tų pasakojimų mokiausi stiprybės išgyventi bet kokiomis sąlygomis bei išsaugoti žmogiškumą.“ (Nr. 1020, 37 m. vyras); „Tai buvo labai atviri pokalbiai, padėję suprasti to laiko įvykius, tinkamai įvertinti ir suprasti LAISVĖS sąvoką.“ (Nr. 407, 25 m. moteris).

Antrajai atsakymų grupei būdingas vengimas komunikuoti trauminių išgyvenimų tema, tėvų uždarumas. Kartais nekalbėjimas būdingas ir pačiam tiriamajam: nors ir žinodami tėvų represijų istoriją, tiriamieji nesidomėjo šia tema ir nenorėjo apie tai kalbėti. Toks komunikavimo pobūdis vienareikšmiškai susijęs su kitu pokalbių aspektu – paslaptimi.

1 pav. Teminė analizė: sovietinių represijų tema šeimoje

Figure 1. Thematic analysis: soviet oppression topic in a family

Paslapties motyvas komunikacijoje sovietinių represijų tema

Reikšmingas tyrimo rezultatas yra tiriamųjų atsakymuose pasikartojantis paslapties motyvas komunikuojant. Paslaptis šeimoje – tai situacija, kai antroji karta kurį laiką nežino apie tėvų tremtį ar įkalinimą. Autorių sudarytoje anketoje nebuvo klausama, ar vengta šeimoje prisiminti tėvų tremtį ir įkalinimą, ar tai buvo paslaptis, vis dėlto dalis respondentų minėjo, kad šia tema okupacijos metais nebuvo kalbama. Kai kurie tyrimo dalyviai nurodė, kad patį faktą apie tremtį ar įkalinimą sužinojo tik suaugę, kiti teigė žinoję tik dalį tėvų istorijos, o daugiau apie tai sužinojo suaugę arba prasidėjus Sąjūdžio laikams, arba atsitiktinai nugirdę tėvų pokalbį ar radę tai liudijančius dokumentus. Kitais atvejais tiriamieji žinojo patį faktą apie tėvų patirtas represijas, jis nebuvo paslaptis, bet šia tema vengta kalbėtis: „Vengdavome pokalbių apie tremtį todėl, kad būdavo sunku kalbėti šia tema.“ (Nr. 478a, 47 m. moteris).

Atsakymuose nurodomas slėpimo motyvas aiškinamas tėvų siekiu apsaugoti antrąją kartą nuo galimų neigiamų pasekmių, susijusių su tėvų politiniu statusu tuometinėje sovietų Lietuvoje – bijant tolesnių valdžios institucijų persekiojimų ar apribojimų, norint apsaugoti savo vaikus nuo galimų apribojimų išsilavinimo, karjeros ir kitose srityse. Pavyzdžiui: „Tėvelis pradėjo pasakoti, kai grįžau iš armijos, tai buvo 1991 m. Anksčiau nepasakodavo, nes gal nenorėjo, kad sužinotų kiti ar panašiai.“ (Nr. 692, 38 m. vyras).

Vienas iš vengimo aspektų yra tai, kad po Atgimimo, pasikeitus politinei sistemai ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pokalbiai tapo atviresni, dažnesni. Tai taip pat patvirtina prielaidą, kad vengimo reakcijas lėmė ne tik psichologinės priežastys, bet ir socialinės bei politinės aplinkybės. Tai buvo dažnas reiškinys gyvenant tuometėmis sovietų režimo sąlygomis; jis būdingas ir kitiems politiniams režimams (Becker, Diaz, 1998; Baker, Gippenreiter, 1998). Antroji karta gali jausti spaudimą pamiršti ir neliesti praeities temų, jeigu nori atrodyti „normalūs“ ir prisitaikyti prie likusios visuomenės dalies. Taigi galima kelti prielaidą, kad socialinės ir politinės aplinkybės galėjo trukdyti pasidalyti trauminiais išgyvenimais ir juos įveikti. Be abejo, svarbios ir psichologinės nekalbėjimo priežastys. Sunku dalytis sukrečiančiu gyvenimo patyrimu dėl jo intensyvaus emocinio krūvio, emociškai nelengva ir klausytis tokių pasakojimų, sunku suvokti ir susitaikyti su šia tėvų patirtimi.

Socialinės ir politinės sovietinės sistemos aplinkybės, ribojusios komunikaciją tremties ir įkalinimo temomis, yra vienas iš skirtumų, lyginant Lietuvos imtį su antrąja holokausto karta. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad išoriniai (ne tik šeimos), psichologiniai, faktoriai darė reikšmingą poveikį norui nekalbėti ir nesidalyti represijų patyrimu. O nuo nacių nukentėjusiųjų tyrimuose labiau pabrėžiami vidiniai veiksniai: trauminių atsiminimų emocinis krūvis, noras apsaugoti vaikus nuo neigiamo tėvų atsiminimų poveikio, kaltės ir gėdos jausmai, kylantys pasikalbėjus su tėvais (Brown, 1998; Felsen, 1998).

Kitas šiame tyrime nustatytas komunikacijai būdingas paslapties aspektas yra šeimos paslaptis: antroji karta žinojo, kad jų tėvai buvo ištremti ar įkalininti dėl politinių priežasčių, šeimoje, artimųjų rate apie tai kalbama, tačiau vengta arba net tiesiogiai drausta vaikams apie tai kalbėtis už šeimos ribų. Taigi kai kuriais atvejais tiriamieji, žinodami apie tėvų patirtį,

sovietinėje Lietuvoje negalėjo viešai apie tai kalbėti dėl susiklosčiusių išorinių aplinkybių: „Kaip dabar suprantu, gyvenau dvilypėje situacijoje: viešumoje (mokykloje) turėjau neparodyti to, ką žinau, ir garsiai apie tai nekalbėti. To prašė tėvai. Netikėjau tuo, kas viešai buvo kalbama. Tačiau tėvų prašoma buvau ir pioniere, ir komjaunuole, nors tų organizacijų peršamais idealais netikėjau. Tiesiog tėvai manė, kad tokiu būdu turiu prisitaikyti prie aplinkos ir „nesusigadinti“ sau gyvenimo.“ (Nr. 678, 48 m. moteris).

Pokalbių apie sovietines represijas poveikis

Šį poveikį tiriamieji vertino nevienareikšmiškai: jis galėjo būti tiek teigiamas, tiek neigiamas (sukeliantis nemalonius jausmus). Kai kuriais atvejais pokalbiai keldavo pyktį, liūdesį, nuoskaudą, o draudimas kalbėti apie tėvų praeitį buvo nemalonus, nes reikėdavo ją slėpti nuo mokytojų, negalima buvo ja pasidalyti su draugais, aplinkiniais.

Tyrime išryškėjusias paslapties ir vengimo kalbėti tendencijas svariai nulėmė ir politinė sistema bei su ja susijęs šeimos kaip „tautos priešo“ statusas, tolesnio persekiojimo baimė, taip pat psichologinis pokalbių poveikis. Represijų tema kartais būdavo skaudi tiek tėvams, tiek jų vaikams: „Pokalbiai būdavo liūdni, ir mane veisdavo neigiamai psichologiškai.“ (Nr. 160b, 43 m. vyras). Antrajai kartai trauminiai atsiminimai keldavo baimę, pyktį, buvo sunku suvokti tėvų patirtį, nes šie atsiminimai atrodė nerealūs ir pernelyg žiaurūs. Pavyzdžiui: „Tėtis labai ilgai pasakodavo, kaip badaudavo, sirgdavo, labai daug vargo patyrė. Šeimą veisdavo neigiamai, mes labai tėvo gailėdavom.“ (Nr. 768a, 52 m. moteris).

Kita vertus, nepaisant neigiamų komunikacijos aspektų, dalis antrosios kartos atstovų minėjo teigiamą pokalbių apie tremtį Sibire ar įkalinimą poveikį: tėvų atsiminimai buvo įdomūs, skatino didžiuotis tėvais ir juos gerbti, ugdė dvasines vertybes, pasaulėžiūrą, patriotiškumą, suteikė galimybę realiai suprasti, kokia buvo tuometė santvarka: „Nedaug mano bendraamžių žinojo tokią istoriją, todėl jaučiausi už juos pranašesnė...“ (Nr. 5, 42 m. moteris). Šis pozityvus psichologinių traumų aspektas yra mažiau tyrinėtas, tačiau leidžia kelti prielaidą apie traumos įveikimą, psichologinį augimą ir ilgalaikį teigiamą sukrečiančių įvykių poveikį asmenybei.

Be abejo, komunikacijos traumų tema ypatumai yra ne vienintelės trauminės patirties pasekmės. Šeimos ir jos narių gerovei turi įtakos tėvų patirties suformuoti lūkesčiai savo atžalų atžvilgiu, taip pat tėvų–vaikų santykiai, tėvų savijauta, atsparumas, traumų įveika ir gebėjimas prisitaikyti po patirtų traumų ar sutrikimas ir potrauminiai simptomai (Baranowsky et al., 1998; Starman, 2006). Vis dėlto pokalbiai traumų tema yra svarbūs vertinant ilgalaikį jų poveikį – tai pagrindžia ir šio tyrimo rezultatai: tik vienas tiriamasis iš visų atsakiusiųjų nurodė, kad neįjutė jokios pokalbių represijų tema psichologinės įtakos sau, savo gyvenimui. Visiems kitiems antrosios kartos atstovams šis kintamasis buvo reikšmingas.

Taigi vienas iš svarbių Lietuvos antrosios kartos tyrimo išvadų, gautų taikant teminės analizės metodą, teigia apie sutrikdytą komunikaciją, kuri gali būti ir trauminės patirties perdavimo antrajai kartai mechanizmas, ir potrauminė pasekmė. Šis mechanizmas gali veikti tiek perdėtai dalijantis traumine patirtimi, tiek per tylą ir nekalbėjimą (Baranowsky et al., 1998; Danieli, 1998). Išryškėjusios tendencijos iš dalies atitinka traumų psichologijos rezultatus, gautus atlikus politinių režimų ilgalaikius tyrimus (Major, 1996; Starman, 2006). Lietuvos imtis specifinė tuo, kad reikšmingą vaidmenį traumų įveikos srityje atliko socialinės aplinkybės.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Antroji karta buvo apklausta paštu, naudojant tą pačią struktūruotą anketą. Toks tyrimo metodas neleido labiau pasigilinti į tiriamųjų patirtį, kuri galėjo būti išsamiau atskleista individualių interviu metu. Antrasis tyrimo apribojimas yra tai, kad tyrimo anketoje neklausta, ar šeimoje sovietinės okupacijos metais buvo vengiama kalbėti tremties, įkalinimų tema, ar šis faktas buvo slepiamas. Gali būti, jog, apie tai pateikus klausimų, tylos ir nekalbėjimo tendencija būtų atskleista plačiau ir detaliau. Kita vertus, tiesus klausimas galėtų iš dalies suponuoti atsakymą ir pritarimą iškelto priedavimui ir kryptingai paveikti rezultatus. Todėl suformuluotas bendresnis klausimas apie pokalbių apie tėvų patirtas represijas pobūdį suteikė įvairiapusiškesnės informacijos. Trečiasis tyrimo ribotumas yra susijęs su tyrimo retrospektyvumu. Antrosios kartos atstovų klausta apie patyrimą, kuris įgytas sovietmečiu, prieš daugiau nei 20 ar net 30 metų. Toks ilgas laikotarpis tarp tiriamų kintamųjų ir paties tyrimo gali turėti įtakos rezultatų patikimumui.

Nežiūrint minėtų trūkumų, pavyko atlikti nemažos apimties kokybinį tyrimą ir pasiekti asmenis, kurių tėvai patyrė sovietines represijas ir turi oficialų nukentėjusiųjų nuo sovietinių represijų statusą. Apibendrinant tyrimo rezultatus galima teigti, kad antrojoje kartoje tėvų represijų tema yra aktuali. Traumos įveikai svarbus pripažinimas, kalbėjimas ir atlyginimas (Gailienė, 2008; Danieli, 2009). Tai reikšminga ir istorinės tautos atminties tęstinumui, o nutylėjimas ir slėpimas – tai, kas būdinga sovietinio režimo metams, – represijų poveikį gali padaryti dar sunkesnę.

IŠVADOS

1. Antrosios kartos atstovai apie tėvų tremtį ar įkalinimą sužinodavo vaikystėje iš pačių tėvų. Kai kuriais atvejais šis faktas nuo vaikų buvo slepiamas.

2. Sovietinėje Lietuvoje pokalbių represijų tema pobūdis buvo dvejopas: patyrimu dalytasi atvirai ir išsamiai, antroji karta tuo domėjosi, arba šia tema vengta kalbėti. Viena iš vengimo priežasčių buvo atsiminimų emocinis krūvis – skaudi tema tėvams ir antrajai kartai. Kita priežastis yra susijusi su socialinėmis aplinkybėmis – tuo metu egzistavusia politine sistema: paslapties tema pokalbiuose aiškinama baime patirti tolesnį persekiojimą ir socialinių apribojimų.

3. Pokalbių represijų tema poveikis vertintas nevienareikšmiškai: kai kuriems tiriamiesiems jie keldavo neigiamus jausmus, pyktį, baimę, kitiems turėjo teigiamos įtakos – formavo pasaulėžiūrą, patriotiškumą, skatino didžiuotis tėvais.

Padėka

Studiją rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas (sutarties Nr. T-06/07). Dėkojame Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui už pagalbą renkant tyrimo duomenis ir Viltei Daugirdaitei už pagalbą analizuojant kokybinius duomenis.

Literatūra

Baker, K. G., Gippenreiter, J. B. (1998). Stalin's Purge and Its Impact on Russian Families. A Pilot Study. In Y. Danieli (Ed.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (pp. 403–434). New York: Plenum Press.

- Baranowsky, A. B., Young, M., Johnson, D. S., Williams-Keeler, L., McCarrey, M. (1998). PTSD Transmission: A Review of Secondary Traumatization in Holocaust Survivors Families. *Canadian Psychology*, 39, 247–256.
- Becker, D., Diaz, M. (1998). The Social Process and the Transgenerational Transmission of Trauma in Chile. In Y. Danieli (ed.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (pp. 435–445). New York: Plenum Press.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information – Thematic Analysis and Code Development*. Sage Publications.
- Braun, V., Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101.
- Brown, E. M. (1998). The Transmission of Trauma through Caretaking Patterns of Behavior in Holocaust Families: Re-enactments in a Facilitated Long-Term Second-Generation Group. *Smith College Studies in Social Work*, 68, 267–285.
- Danieli, Y. (1998). Conclusions and Further Directions. In Y. Danieli (ed.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (pp. 669–689). New York: Plenum Press.
- Danieli, Y. (2009). Massive Trauma and Healing Role of Reparative Justice. *Journal of Traumatic Stress*, 22, 351–357.
- Dekel, R., Zahava, S. (2006). Secondary Traumatization among Wives of Israeli POWs: The Role of POWs Distress. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 41, 27–33.
- Felsen, I. (1998). Transgenerational Transmission of Effects of Holocaust. The North American Research Perspective. In Y. Danieli (ed.), *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma* (pp. 43–68). New York: Plenum Press.
- Gailienė, D., Kazlauskas, E. (2005). Fifty Years on: The Long-Term Psychological Effects of Soviet Repression in Lithuania. In D. Gailienė (ed.), *The Psychology of Extreme Traumatization. The Aftermath of Political Repression* (pp. 67–107). Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania.
- Gailienė, D. (2008). *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius, p. 73.
- Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., Sagi-Schwartz, A. (2003). Are Children of Holocaust Survivors Less Well-Adapted? A Meta-Analytic Investigations of Secondary Traumatization. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 459–469.
- Yehuda, R., Schmeidler, J., Wainberg, M., Binder-Brynes, K., Duvdevani, T. (1998). Vulnerability to Posttraumatic Stress Disorder in Adult Offspring of Holocaust Survivors. *American Journal of Psychiatry*, 155, 1163–1171.
- Kuodytė, V. (2005). Traumatizing History. In D. Gailienė (ed.), *The Psychology of Extreme Traumatization. The Aftermath of Political Repression* (pp. 13–25). Vilnius: Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania.
- Maercker, A., Schützwohl, M. (1997). Long-Term Effects of Political Imprisonment: A Group Comparison Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 32, 435–442.

- Major, E. F. (1996a). *War Stress in a Transgenerational Perspective: Norwegian Concentration Camp Survivors and Two Other Resistance Groups and Their Children. A Comparative Investigation*. Oslo: Department Group of Psychiatry, University of Oslo.
- Major, E. F. (1996b). The Impact of Holocaust on the Second Generation: Norwegian Jewish Holocaust Survivors and Their Children. *Journal of Traumatic Stress, 9*, 441–454.
- Major, E. F. (2003). Health Effects of War Stress on Norwegian World War II Resistance Groups: A Comparative Study. *Journal of Traumatic Stress, 16*, 595–599.
- Starman, H. (2006). Generation of Trauma: Victimhood and the Perpetuation of Abuse in Holocaust Survivors. *History and Anthropology, 17*, 327–338.
- Trappler, B., Cohen, C. I., Tulloo, R. (2007). Impact of Early Lifetime Trauma in Later Life: Depression among Holocaust Survivors 60 Years after the Liberation of Auschwitz. *American Journal of Geriatric Psychiatry, 15*, 79–83.
- Wiseman, H., Barber, J. P., Raz, A., Yam, I., Foltz, C., Livne-Snir, S. (2002). Parental Communication of Holocaust Experiences and Interpersonal Patterns in Offspring of Holocaust Survivors. *International Journal of Behavioral Development, 26*, 371–381.

COMMUNICATION ABOUT POLITICAL OPPRESSION: SECOND GENERATION STUDY

Ieva Vaskelienė, Evaldas Kazlauskas, Danutė Gailienė, Vėjūnė Domanskaitė Gota
Vilnius University, Lithuania

Abstract. Purpose. The goal of the study was to analyze communication about parents' experiences of political oppression in Lithuania (deportation to Siberia or political imprisonment) among second generation survivors during the Communism regime. We assumed that survivors' traumatic experiences have an impact on adult offspring of survivors, and communication might involve avoidance in talking about parents political violence experiences. **Materials and methods.** One Hundred Forty-Five second generation survivors, who had at least one parent whom experienced political imprisonment or forced displacement during the Soviet occupation in Lithuania participated in our study. Mailed questionnaires included demographic data and open questions about communication with their parents concerning the parents political oppression. Thematic analysis was used to analyze qualitative data. **Results and conclusions.** Second generation participants found out about the forced displacement and political imprisonment of their parents during childhood. For some of the participants these memories were interesting and had a positive impact, for example, they

were proud of their parents. For other participants, the topic of their parents oppression was painful and caused negative feelings such as fear and anger. While there was no direct question in the questionnaire concerning the topic of oppression, it was still mentioned in the participants' answers. One characteristic feature of communication about oppression is silence and mystery. This was partly determined by the social and political circumstances of the soviet regime.

Keywords: political oppression, second generation, communication.

Gauta: 2010 12 16

Priimta: 2011 10 26